

**ВУК КАРАЏИЋ О ТУРСКОЈ УПРАВИ У СРПСКОМ НАРОДУ
У ВРЕМЕ ПРВОГ СРПСКОГ УСТАНКА**

1

О турској управи у српском народу Вук је писао углавном поводом историје првог и другог устанка, али у више наврата и мимо тога, премда више узгредно. У томе њега су интересовала два питања: каква је била турска управа у српском народу, и зашто је дошло до тога да су се Срби, не само у првом и другом устанку, бунили против Османског царства. У вези са тим, питање је и колико су Вукова посматрања о карактеру турске управе била тачна и да ли је узроке српским устанцима тачно уочио и оценио. Ово питање важно је и стога што су Вукови списи о српској устаничкој проблематици били, углавном, прихватани од савременика и што су знатно утицали и на каснију историјску науку.

У конципирању новије историје српског народа Вук је налазио исходите у догађајима из последњег аустријско-турског рата 1788—1791, и у одредбама Свиштовског мира 1791. године. Као што је познато, последице закључења Свиштовског мира биле су од истог таквог значаја по српско-турске односе у Београдском пашалуку, као и сам рат чији су се најзначајнији догађаји дешавали управо на његовом подручју. Султанови фермани 1793—1796. о давању повластица српском становништву, назначени у тзв. кнежинској самоуправи, представљали су основу аутономизације северног дела Србије на којој су се, после тога задуго, преламали српско-турски односи од највећег политичког значаја. Када је дошло до поремећаја у функционисању сеоске и кнежинске самоуправе од стране одметника и узурпатора Портине власти, дошло је, у различитим облицима, до покрета хришћанских поданика Турске.

У спису *Прва година српскога војевања на даије*¹ Вук је аналитички приказао како је и зашто дошло до српског устанка 1804, и поред тога што је Порта уложила доста напора да сачува не само добре односе са Аустријом, на што ју је обавезивао један међународни уговор, већ и да одржи у животу, из државних интереса, правни поредак у пограничним провинцијама, па и у Београдском пашалуку. Уопште, амнестија се односила на све крајеве, од Босанске крајине до Видинског пашалука, који су били захваћени аустријско-турским ратом и учешћем српског народа на страни

Аустрије. А то је, тако, значило повратак на ситуацију ранијих односа између турске власти и раје и рестаурацију кнежинске самоуправе свуда где је постојала до рата.

Из истог Вуковог списка, као и из других који се односе на време устанка, види се да су и делови Зворничког санџака, на пример Семберија и Спреча, Јадар и Рабевина, затим неколико кнежина у Новопазарском пашалуку, лесковачка нахија у Алаџахисарском санџаку, или Крајина у Видинском пашалуку, поред других неких крајева, били у великом превирању у време избијања српског устанка 1804. године. Узрок томе је двојак: због промена у политичким носиоцима власти, где је власт султанова била суспендована, и због укидања аутономних — кнежинских повластица, чија је главна сврха било читлучење села и измена у дотадашњим аграрно-правним односима, односно обавезама сељака. Са првим мењао се и карактер власти и метод управе, који су се заснивали на стези и репресији. Са другим појачавале су се пореске обавезе, које су, уосталом, истериване насиљем и пљачком. Схватљиво је да је свака узурпација власти укидала правне основе положаја раје и да је доводила, у мањој или већој мери, до сукоба са таквом влашћу. У Београдском пашалуку то је била, најпре, оружана побуна ширих и организованих размера, у Подрињу пак нека врста сељачких немира и сукобљавања са носиоцима читлучког процеса,² у новопазарским кнежинама³ одметање од власти, у лесковачкој нахији,⁴ као и у Неготинској крајини⁵ прекид са турским властима и емигрирање у ослобођени део Београдског пашалука, или у Влашку и Аустрију.

Историографија о периоду Првог српског устанка доста је поједноставила (сем код Стојана Новаковића, Миленка Вукићевића и Душана Пантелића) ширу проблематику српско-турских односа између 1791. и 1804. године, тиме што је, позивајући се између осталог и на Вукова дела, као на основну и највише веродостојну документацију, ослободилачки процес српског народа у 1804. свела, углавном, само на збивања у Београдском пашалуку. Несумњиво, епицентар политичког разилажења и оружаног сукоба Срба са Турцима налазио се, и највише је дошао до изражаја, управо у Београдском пашалуку. Али, исто тако, било је очигледно да је тај процес, иако углавном у латентном облику, постојао на ширем подручју свуда око Београдског пашалука. Вук је пажљиво уочио и чињенично пратио овај процес незадовољства српског народа турском управом на далеко ширем географском пространству, иако ова збивања у појединим крајевима Босанског пашалука, санџацима Старе Србије и западне Бугарске није обрадио на начин, и са онолико бројних података, како је то учинио са српско-турским односима у Београдском пашалуку.

За Вука било је јасно да је дубока криза турског државног система, од краја 18. века, обухватила не само политичку сферу

управе, већ да је утицала и на правно-друштвени положај Портиних хришћанских поданика, а посебно на аграрно-правне односе и да је, као и у многим крајевима Румелије, то довело до српског устанка 1804. године. Стицајем околности тај је устанак најпре избио у Београдском пашалуку, где су се били стекли многи повољни разлози, и то најпре у његових девет (од дванаест) нахија. Али схватајући устанак пре свега као велики друштвено-економски покрет српског сељаштва који је у Београдском пашалуку био управљен против дахија-узурпатора, Вук је устаничком проблематиком обухватио и догађаје у Јадру и Рабевини. Ту су се српски сељаци подигли против читлучења која су, овде, спроводили Али-бег Видаић и круг његових истомишљеника одметника од ауторитета Портине власти. Исти друштвени и економски положај, изазван истим узроцима — отмицом сељачких баштина — изазвао је још у 1804. години и сличне политичке последице — борбу са башама — и у овим двома кнежинама мада су оне припадале не само другом санцаку — Зворничком, већ и другом пашалуку — Босанском! Са друге стране, карактеристично је да је Вук сагледао и процес поларизације, политичког подвајања, и међу самим Турцима, на присталице и противнике реформне политике султана Селима III. У Београдском пашалуку он је уочио да су „дарски Турци“ били противници дахијске узурпације и да су неки од њих (као нпр. бивши тефтерђаја Мустафа пашин Асан-бег и Мехмед-бег Коњалија)⁶ потајно помагали српску „буну на даије“. То исто видео је и у догађајима у два суседна санцака-пашалука: Зворничком и Видинском, где су се легални представници власти Османске царевине сукобљавали са одметницима и противницима султановим и Портиним.

Отимање сељачких баштина и стварање читлука, по Вуку су основни разлози за исто — у разним видовима испољавано — незадовољство српских сељака турском влашћу, односно носиоцима читлуксахибијске узурпације. Читлучки аграрно-правни однос није био исто што и тимарско-спахијски. Читлучење је дубоко уздрмало основе и самог начина живота српских сељака, и то не само према Турцима уопште, већ и у његовим основним друштвеним и политичким заједницама — у кнежини, по селима, па чак и у животу породичних задруга и инокосних породица. Скупштине кнежина и сеоске зборове, који су представљали видове друштвено-политичке организације српског народа, дахије у Београдском пашалуку, баше у Зворничком и Пазваноглуове субаше у Видинском пашалуку заменили су својим органима управе, који су — и у начелу и у пракси — уједно били и управна и судска и извршна власт по селима, и то власт која није трпела никакве приговоре народа, и која није знала ни за правду ни за милост. Као и у свим случајевима узурпације, нову власт су представљали декласирани представници турско-муслиманског друштва, које је Вук окарактерисао на себи својствен али веродостојан и објективан начин. У Београдском пашалуку, где је јаничарима (познатим и под именом баша) после 1791. године био забрањен боравак дахије су окупили око себе најгоре социјалне елементе турске друштвене средине.

Вук за њих изричито казује: „Кад се огласи наоколо, да су баше Али-Мустајпашу убиле, и да су против цара, онда навале из околних крајева, особито из Босне и из Арнаутске, све беспослице и крвници и бескућници у Бијоград, као орлови на стрвину; и даије ји све радо попримају. (...) Бошњаци су највише долазили на лабама под именом *чамџија*, и њи је највише примао Фочић. (...) Млогои су тада у Бијоград дошли голи и боси, пак се ондје одма оковали у сребро и у злато, и обукли у свилу и у кадифу, и узјали на атове с раговима.“⁷

Ове „беспослице“, и „којекаки бегунци и протераници“⁸ чинили су, заједно са крцалијама, главно упориште дахијске власти на почетку устанка 1804. године. Осим главних дахија у Београдском пашалуку чија су имена позната у историографији, који су и сами били дошљаци, Вук је посебно помињао „баше“ из Зворничког сандака: Али-бега Видаића и његовог рођака Ибраим-агу Видаића, Бега Новљанина из села Маоче, Мешана Авдурамановића, Сеидина субашу села Руњани.⁹ Заједно са овим босанским башама, одметницима од Портине власти, били су познати и дахијске присталице који су дошли „из Арнаутске“, као Узур-бег Корчалија, бимбаша Ганић, Бећир Бакова, Али Призрен и други, којих је, како Вук каже, „било око три стотине“.¹⁰

Шта је значило читлучење у сфери материјалних обавеза сељака, — нарочито у поребењу са ранијим, легалним пореским и аграрним, натуралним обавезама сељака, — Вук је конкретно сведочио на више примера. У спахијским селима, осим десетка и главнице, сељаци су плаћали и „тулумину“ на винограде, „жировницу“ за исхрану свиња, затим, местимице, оку меда на десет кошница, „понешто на воденице и казане“.¹¹ Насупрот томе, „читлук-сахибија је узимао од жита *деветак*, а у име деветка од поврћа и сијена“. Вук наводи да су у његовом селу Тришићу сељаци давали господарима читлука „на пореску главу по пет ока граха, по једну оку тежине и на кућу по јунгу масла; осим тога беглучили су му љети у пољу, и то од прије највише у недјељу, а послије, кад је зулум већи настао, и у друге дане, па не само љети, него и зими кад би му што затребало, н.п. сјекли и носили дрва“. Сем тога, имало је случајева, да су неки господари „почели своје чифчије и бити и глобљавати“.¹² Такав је случај био са Али-бегом Видаићем који је 1803. године „хватао Клупчане те везао и био док му се нијесу продали“, тј. учитлучили. Пред сам устанак у Београдском пашалуку, упоредо са поштравањем полицијских мера, дахија из Београда и читлуксахибија по селима, представници нове турске управе по селима „су од сељака чинили што су хтјели“.¹³ Познати су стихови народне песме који су илустровали дахијску самовољу пре устанка: „И Србију сву раздијелише, на читлуке и на дахилуке.“ Дахијски систем власти био је строго централизован и њихова свемоћ беспоговорна. Отуд је устанак у Београдском пашалуку 1804. године тако силовит, масован и беспоштедан у обрачуну са дахијама.

3

Разлике у обавезама српских сељака према легалном пореском државном систему и према узурпаторима Портине власти у српским крајевима, биле су огромне. Њих је Вук исказао у својим одредницама у *Српском рјечнику*, пишући о спахијама и читлуксахибијама. Он је сведочио примерима својих непосредних сазнања о карактеру и разликама ова два различита типа из аграрно-правних односа сељака и носилаца аграрне експлоатације села. Вук каже: „У Србији, у Босни и у Ерцеговини, спаије су најбољи људи за народ. (...) Спаије обично иду у јесен и зими по својим селима, те купе главницу и десетак. Они немају нигдје своји намјесника по селима, нити је обичај да и се што ради...“¹⁴ Кад су у Београдском пашалуку, у Србији, затим у неколико кнежина Зворничког санџака и у Видинском пашалуку крајем 18. и првих година 19. века Портину управу узурпирали дахије, баше и Пазваноглуови најамници (махом бивше крџалије и „даглије“), спахилуци су били претворени у читлуке. За читлуксахибије Вук наводи: „Читлук-сахибије су десет пута гори од спаија; зашто спаија дође у години један пут или два пут у село те покупи свој десетак и главницу, па иде натраг; а читлук сахибија начини у селу кућу, и намјести свога субашу, или сам неизбива из села, па нагони људе те му раде.“ На читлукцима, *господар* је узимао *деветак*. Вук наводи даље како је „Али паша Видаић 1802—1803 године читлукчио Јадране на силу, т.ј. апсио и нагонио да му продаду своју земљу и да буду његов читлук“.¹⁵

Ова појава читлука, као нелегално стечена некретнина у земљи, није била везана само за Јадар и Раџевину. За истог Али-бега Видаића Вук је писао како је, пришавши дахијама, по повратку из Београда постао баша, побашлио се, „дак, вративши се натраг, почне по наји зворничкој људе на силу читлукчити и намјештати субаше по селима“. Стога је против себе изазвао не само српске сељаке већ и муслимане царске присталице, међу њима и своје рођаке Видаиће и Смаил-агу Бегзидића.¹⁶ Када је у Београдском пашалуку 1804. избила „буна на даије“, у Јадру и Раџевини зворничке нахије, Антоније Богићевић и Јефто Савић били су, у дослужу са Јаковом Ненадовићем и Караборћем, предводници народног отпора против читлукчења. Бећир-паша, босански везир, идући у лето те године за Београд, посредовао је код Видаића да се ове две побуњене кнежине, Јадар и Раџевина, примире на легалан начин. Услов је био, са стране српских сељака, укидање читлука и забрана Турцима да иду у српска села, као и да народни кнезови врше управу у овим кнежинама. Прве четири тачке овог српско-турског примирја, које је гарантовао Бећир-паша, као типично за постојање и функционисање кнежинске самоуправе, биле су: 1) „да нема читлука по српским селима, 2) да се зворничком заповеднику Капетан паши, као представнику султанове власти, плаћа само законски харач и пореза „и више ништа“, 3) да се Срби „сами између себе да суде и уређују по својој вољи“, и 4) да „Турци никаким гласом не иду по селима, осим спаије да изиђу један пут у години, да покупе њиов десетак и главницу“.¹⁷

Како се види, разлика је била велика између легалних спахијских права и наметнутих читлуксахибијских давања. У начелу, Вук и то потврђује, читлук-сахибије, док су били моћни, узимали су деветак као други десетак (осим спахијског), и уз то наметали сељацима и друге обавезе. Кулук, односно бесплатна обрада читлука била је велика и тешка обавеза, која је, у економској сфери аграрно-правних односа, што и самовоља субаша (и бегова) била у друштвеној сфери односа нових господара и почитључених (или „укмећених“) сељака. Дакле, поремећај у законским и устаљеним аграрно-правним односима изазвао је сељаке многих крајева Босне, Србије и Бугарске да се подигну против новог управно-феудалног слоја моћника-узурпатора, и да започну са побуном (чији су узроци били социјални и економски), односно са устанком који ће се, у Београдском пашалуку, у даљој фази развитка српско-турских односа уопште, претворити и у политички расцеп са Портом, и тиме српском устанку дати карактер широке друштвене и ослободилачке револуције.

4

Овај моменат тешко поремећених српско-турских односа, изазван почетком 19. века највише променама у аграрно-правним односима, био је нарочито видан у суседству Београдског пашалука. У Житију Ајдук Вељка Петровића¹⁸ Вук износи чињенице о општој ситуацији и у западним пределима Видинског пашалука, до Тимока, у време избијања српског устанка 1804. године. Оне се односе како на управни поредак тако и на друштвени и на економски положај становништва у систему Пазваноглуове организације узурпиране власти. Та нова ситуација у којој се нашло становништво била је, уз извесне разлике, увелико слична оној која је карактерисала дахијску управу. Као и дахија у Београдском пашалуку, тако је и Пазваноглу у Видинском пашалуку, отеравши представнике легалне управе и судства, муселиме и кадије, поставио бегове и субаше по селима које је претворио у читлуке.¹⁹ Новонастали бегови и њихови потчињени органи, субаше, били су не само представници нове политичке власти већ, уместо спахија, и носиоци права из аграрно-правних односа, господари појединих села, слично читлук-сахибијама у Београдском пашалуку. Субаше и њихове куле по селима Црне Реке и суседних нахија, били су што и субаше са својим хановима и чардацима у моравским, шумадијским и колубарским селима. Вуков опис Хајдук-Вељковог упада у Црну Реку управо је пружао фрагменте једне слике, једног стања, о коренито измењеним друштвено-економским односима који су настали са Пазваноглуовим преузимањем власти у Видину. Ова промена у структури саме турске власти и њеног новог односа према хришћанској раји, сеоском становништву, имала је за последицу увећање економских обавеза сељака које неминовно прати притисак полицијских органа. Тиме су, истовремено, укидане повластице сеоске самоуправе народног живота које је, без присуства турских муслиманских жи-

теља, *via facti*, раније гарантовао тимарско-спахијски систем, на исти начин као и у селима Београдског пашалука, или у Крајини,²⁰ где је организација кнежинске самоуправе имала више и развијеније облике, засноване на њиховом посебном правном статусу из ранијих времена. Иако Вук не помиње, нпр. црноречног кнеза Милосава Борђевића, из села Ласова, који је, свакако због нових неповољних прилика на селу Црне Реке, морао избећи у Београдски пашалук, он се 1804. године придружио српском устанку, са звањем кнеза и војводе устаничке Србије.²¹ У овом смислу, као представнике организације народне и кнежинске самоуправе у западној половини Видинског пашалука (до Тимока и Старе планине) Вук помиње постојање кнежина Бањске, Сврљишке, Гургушовачке,²² и њихове кнезове. Управо они су стали на чело народног антитурског покрета у својим крајевима, кнежинама, и касније, све до краја устанка 1813. године, били кнезови, оборкнезови и војводе српске националне управе.

Крајина са Кључем, где су народом управљали посебни кнезови бератлије, имала је посебне разлоге за велико незадовољство са Пазваноглуовом влашћу. У историографији позната је чувена Крајинска аутономија, за коју је Вук писао: „да у Крајини неготинској нијесу Турци судили ни управљали, него кнез који је сједио у Неготину; он је купио и порезу и остале данке од народа; па новце давао је бегу, који је долазио из Цариграда и сједио у Кладову, а бег их је слао у Цариград.“²³ Те крајинске повластице биле су засноване на царским бератима које су крајински оборкнезови, башкнезови, КарапанѢићи добијали из Цариграда, и који су забрањивали да „не смије Турчин наступити с поткованијем коњем“, тј. да се неслужбеним Турцима забрањивало да бораве у Крајини (и у Кључу). Пазваноглу је, међутим, укинуо „крајинске правце и берате“, и у Неготину „начинио мали градић“, где је поставио за посаду своје плаћенике Турке „који су по Крајини владали као и по осталом његовом подручју“.²⁴ Пазваноглу је у Крајини увео и нове пореске обавезе, посебно спегу, и уништио углед кнежинске самоуправе. „За ово вријеме башкнез је био турски слуга“, каже Вук. Тако је промена у носiocима власти довела до промене у правном статусу Крајинске аутономије, а то је имало озбиљније последице и за друштвени и економски положај становништва крајинских (и кључких) становника. Отуда, када је, почетком 1806, Караборђева војска упала у Крајину, део крајинског становништва придружио се српским устаницима из Београдског пашалука, да би убрзо и тадашњи крајински оборкнез (башкнез) Перча КарапанѢић, заједно са братом Михаилом—Мишом и бројним Крајинцима, јавно устао и успротивио се Пазваноглу, и одрекавши послушност, прешао у ослобођени део Србије, у Пореч на Дунаву.

Шта је Вук уочио о турској управи у Београдском пашалуку и околним крајевима у време избијања Првог српског устанка? Нај-

пре да су дахије, узурпирајући власт у Београдском пашалуку, као и баше у суседним крајевима Зворничког и Пазваноглуови одметници у Видинском пашалуку, пре свега, укинули политичку власт Портиних представника, затим изменили правно-безбедносни положај сеоског становништва својих подручја — који се тада више-струко погоршао, најзад завели нове економске односе наметањем читлучења и читлука. Ове велике промене у дотадашњим српско-турским односима довеле су до сукоба и нужног отпора сељака, како би се одстранила нелегална, насилничка власт, као и да би се одбранила народна сеоска и кнежинска самоуправа. Српски устанак 1804. године имао је своје главно исходиште у дубоко поремећеним аграрно-правним односима, што је била сврха и циљ дахијске управе. Њихове методе самовласне управе и репресије ставиле су српско становништво Београдског пашалука — слично башама у Зворничком и субашама у Видинском пашалуку — изван сваке ефикасне правне заштите. Вук је оштроумно и тачно записао да су Срби „буну“, односно „војевање на даије“ започели „само из очајанија“ и „да се освете субашама и даијама“. Тек у успелој борби са њима Срби су, пише Вук, „познали“ „сладост слободе“.²⁵ Даљи развој укупних српско-турских односа претворио је „буну“ на дахије у устанак против Порте да би се, својим радикализмом и потпуним раскидом са Портом, најзад претворио у ослободилачки рат и социјално-политичку револуцију са далекосежним политичким циљевима.

Казивања и подаци које је Вук оставио о турској управи с краја 18. и почетка 19. века потврђивани су у истраживањима касније историографије. Стојан Новаковић у делу *Турско царство пред Први српски устанак*²⁶ дао је ширу анализу правног, економског и друштвеног положаја хришћанских турских поданика на Балканском полуострву, задржавајући се посебно на институцијама самоуправе под турском управом, па и оних које су постојале у крајевима са српским народом. Учени историк, Новаковић је кроз приказа општих прилика Османског царства, указао на битне околности које су изазвале раскол у муслиманској друштвеној средини и које су довеле до сукоба не само међу двема турским друштвено-политичким струјама већ и до преоцењивања правног положаја хришћанске раје у царству, а са друге стране, због султанових реформи, и до слома старог поретка. У овој анализи Новаковић је користио и Вукове списе. Вук је, у ствари, својим казивањима о карактеру турске управе припомогао Новаковићу да одговори на сложено и разнолико питање народних и обласних самоуправа код хришћанског становништва у Турској, па и на питање о српско-турским односима с обзиром на пореске и аграрне обавезе тог становништва према турској држави и њеним корисницима. Исто тако, у политичким односима Срба са Турцима с краја 18. и почетка 19. века, Вук је, не само својим подацима и казивањима, већ и тумачењем значења за развој ослободилачке борбе, допринео да се изгради концепција српско-турских односа, да се сагледају и утврде основни проблеми тих односа и да се, мање или више, усвоје његове оцене и судови о појавама и збивањима, као и о главним личностима Првог (касније и Другог) српског устанка. То је био пример и углед који ће усвојити

и доследно спровести најпотпунији историчар Првог устанка Миленко Вукићевић.²⁷ Вук је, у ствари, изнео основни скице и дао главну хронологију процесима и догађајима са којима се почела српска револуција 19. века, приказао чињеничну и критичку основу о карактеру турске управе у српском народу и указао на узроке и проблеме који су турску управу дискредитовали и довели до потпуног расцепа између Срба и Османског царства. (Пуну потврду овим питањима, касније, дала је научна историографија у својим истраживањима, а највише потврде томе налазило се у вишетојној збирци архивске грађе коју је објавио Алекса Ивић.)

Уопштено говорећи, Вук је, тако, био не само иницијатор у критичком проучавању српско-турских односа, већ је изнео и концепцију објективног положаја и стања српског народа под турском управом. А ту је концепцију, касније, историјска наука, посредством свог најупорнијег и у истраживањима најдокументованијег истраживача Душана Пантелића,²⁸ проверила и, са своје стране, разрадила, проширила и допунила обиљем нове историјске документације. Та историографија, исто тако, могла је мало шта да порекне, обеснажи или неповољно оцени у ономе што је Вук изнео и написао о турској управи у српском народу периода Првог српског устанка, као и о узроцима и мотивима због којих је 1804. године избио тај устанак. Отуда и данас, више од века и по од његових првих извештаја и списка о Србима и Турцима свога времена, Вуку припада прво и почасно, незаменљиво и неизменљиво место када се говори и суди о почецима новије српске историје и о настанку обновљене српске државе 19. века.

Vladimir Stojančević

VUK KARADŽIĆ SUR L'ADMINISTRATION TURQUE DANS LE PEUPLE SERBE AU TEMPS DE LA PREMIÈRE INSURRECTION SERBE DE 1804

Résumé

Au temps de la Première insurrection serbe Vuk Karadžić a présenté l'administration turque le plus complètement dans le pachalik de Belgrade, en établissant par là aussi les causes qui ont mené au mouvement et à l'insurrection du peuple serbe en 1804. Par le temps où il écrivait ses communications, ainsi que par le caractère sérieux de ses communications, dans l'historiographie du 19e siècle Vuk Karadžić était considéré fondateur et un des meilleurs auteurs qui aient écrit sur les problèmes de la Première insurrection serbe. Cependant, moins connu était le fait et on n'y prêtait suffisamment attention, que Vuk, parlant des rapports serbo-turcs dans le pachalik de Belgrade, a également laissé des données valables et fourni des observations solides sur les circonstances dans les sandjaks voisins, ceux de Zvornik et de Vidin, bien que considérablement moins en comparaison avec ce qu'il avait noté sur le territoire de la partie septentrionale de la Serbie. En présentant le régime des dahis dans le pachalik de Belgrade, son système du pouvoir et les méthodes de gouverner le peuple. Il a indiqué tout particulièrement la situation analogue dans les régions limitrophes du sandjak de Zvornik dans le pachalik de Bosnie et dans les régions occidentales du pachalik de Vidin. Selon lui, le processus de désintégration de l'autorité de la Porte qui se manifestait à partir de la fin du 18e siècle, a embrassé de vastes régions du territoire limitrophe de l'Empire Ottoman vers l'Autriche, ce qui était d'autant plus sensible et d'autant plus important que la Porte s'était engagée par la paix de Svištov en 1791 d'introduire l'état légal et l'ordre pacifique dans ces parages, si ceux-ci étaient la scène de la guerre austro-turque précédente et de la participation de la population chrétienne à celle-ci. L'usurpation des dahis de l'administration de la Porte dans le pachalik de Belgrade, ensuite le «bašenje» de plusieurs knežinas dans le sandjak de Zvornik et, particulièrement, l'abolition de l'autonomie de la Krajina dans le pachalik de Vidin ont produit un grand changement dans les protagonistes de pouvoir dans celui-ci. Cette nouvelle autorité usurpée par les dahis, «baschas» et des beys et soubachas dans les territoires susmentionnés, abolissant les institutions juridiques de l'autorité de la Porte, introduisait de nouveaux rapports dans la sphère socio-juridique et agraire-juridique. L'institution de chiflik représentait une base nouvelle pour l'organisation des rapports agraires-juridiques, particulièrement en ce qui concerne les obligations des paysans et refoulait ou abolissait le système de timans et de spahis. Ce processus nouveau dans les rapports sociaux et économiques de la nouvelle autorité turque et de la population chrétienne serbe abolissait les formes existantes de l'autonomie des knežinas et des autonomies rurales et se transférait sur toutes les formes de la vie populaire. Le système de dahis, caractérisé par l'existence de čardak et de soubachas dans le pachalik de Belgrade, dans les mains desquels se trouvait tout le pouvoir local (rural), administratif, judiciaire et exécutif, s'était transformé en régime de terreur et de pression économique la plus brutale de sorte que cela devait mener nécessairement à la «révolte contre les dahis». Cette même manière de gouverner et d'exploitation agraire de la population rurale a été introduite aussi par les «baschas» (d'ailleurs les alliés des dahis) dans une bonne partie du sandjak de Zvornik (Jadar, Radjevina, Spreča, Semberija), ainsi que les soubachas de Pasvan-oglu dans les mahiyés occidentales du sandjak de Vidin (Crna reka, Krajina, nahiyés banjska, svrljiška et gurgusovačka). En introduisant les rapports agraires-juridiques de čiflik, les usurpateurs de l'autorité de la Porte abolissaient aussi l'autonomie des knežinas (et les autonomies rurales) comme protagonistes légaux de différentes formes de l'autonomie populaire. De là la grande résistance de la population dans les régions avoisinantes du pachalik de Belgrade, en premier lieu dans les Jadar et Radjevina voisins, dans la Crna Reka et la Krajina, mais

aussi en dehors des sandjaks de Zvornik et de Vidin, avant tout dans les pachaliks de Novi Pazar et de Leskovac. Dans ces régions, la résistance populaire se manifestait de différentes façons: depuis le conflit armé avec les protagonistes du processus de čiflik jusqu'à la désertion du pouvoir ou à l'émigration. Le but était partout le même: libération du pouvoir illégal des dahis, des bacha, de čifliksahibis, pour la liquidation de la illégal des dahis, des bacha, de čiflik-sahibis, pour la liquidation de la violence et des čifliks, avec la restauration simultanée de l'autonomie des knežinas, des villages ou de régions.

En présentant ce processus de libération sur le vaste espace depuis le Podrinje (région autour de la Drina) de Bosnie jusqu'aux territoires occidentaux du sandjak de Vidin, Vuk a démontré d'une manière savante et précise que les mêmes causes de l'autorité turque mauvaise ou illégale dans ces régions vers la fin du 18e et au commencement du 19e siècle ont mené à la même réaction de la population, avec l'accent sur la solution de rapports agraires-juridiques, imposés de force, illégaux. Cela veut dire, pour la liquidation de l'autorité usurpatrice des dahis dans le pachalik de Belgrade, de celle des bachas dans une partie du sandjak de Zvornik et des soubachas de Pasvan-oglu dans les régions occidentales du pachalik de Vidin. La lutte contre l'administration usurpatrice, res de l'autorité politique usurpée, signifiait, en même temps, la lutte pour le retour au statut juridique légal et aux formes sociales et économiques reconnues par la Porte, de l'organisation de l'autonomie des knežinas et des autonomies rurales. Vuk a, quoique non spécialement et intégralement au point de vue thématique, en nombre de passages dans son investigation volumineuse du passé populaire, présenté les fragments et les caractéristiques de l'administration turque et, sur ceux-ci, démontré les causes et les motifs, comment et pourquoi avait éclaté l'insurrection serbe de l'année 1804, et, outre le pachalik de Belgrade, avait embrassé aussi tous les sandjaks et pachaliks avoisinants turcs. On peut dire que, dans sa présentation de l'histoire des Serbes dans l'insurrection des années 1804—1813, Vuk avait en vue la base très large de ce grand mouvement historique, sans égard à ses bases motrices, plus étroites au début même, dans le pachalik de Belgrade.